

VZNIK ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY A NOVELIZACE RODINNÉHO PRÁVA

RENATA VESELÁ

Právnická Fakulta Masarykovy univerzity, Česká republika

Abstrakt v rodném jazyce

Práce se zabývá vznikem první Československé republiky a jednou z prvních právních norem, která novelizovala rodinné právo. Zákon č. 320/1919 Sb. z. a n. o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželských přinesl zásadní změny zejména ve formě uzavírání manželství a možnostech jeho ukončení. Zákon však nepřinesl unifikaci práva pro celé území republiky, nadále i v oblasti rodinného přetrvával právní dualismus mezi českou a slovenskou částí státu.

Klíčová slova v rodném jazyce

První československá republika, rodinné právo, novelizace rodinného práva, rozvod.

Abstract

The contribution deals with the establishment of the first Czechoslovak Republic and with one of the first rule of law which amended the family law. The Act Nr. 320/1919 Collection of Law dealing with the form of contracting of marriage and the ways of the expiration of marriage changed czechoslovak family law nevertheless it did not unify family law at the Czech and Slovak part of the Czechoslovak Republic at all.

Key words

First Czechoslovak Republic, family law, amendment of family law, divorce.

Ukončení 1. světové války znamenalo rozpad rakousko-uherské monarchie a vznik Československé republiky. Změny, které nastaly v rovině uspořádání státu, však bezprostředně neznamenaly zásadní proměnu v právním systému nového společenského útvaru. Ba právě naopak. Tzv. recepční norma (zákon č. 11/1918 Sb. z. a n.) převzala existující právní řád starého mocnářství, což mělo na jedné straně zajistit v rovině práva jistou kontinuitu, na straně druhé však došlo k nepříjemnému efektu. Na dlouhou dobu, vlastně na celou dobu existence první republiky byl pro oblast občanského a rodinného práva zafixován přinejmenším právní dualismus. Jestliže se v recepční normě konstatovalo, že právní normy zůstávají „prozatím“ v platnosti, znamenalo to, že právní normy, které převzala tato proklamace z Rakouska nebo z Uher, platí jen z autority této proklamace. A tak platil i bývalý rakouský občanský zákoník (resp. bývalé uherské občanské právo), ovšem od 28. října 1918 (čl. 4 recepční normy) jako „československý obecný zákoník občanský“ (resp. „československé občanské právo. Slovem zákony v článku 2 recepční normy bylo nutno rozumět právní normy vůbec (ať psané, ať obyčejové právo). A konstatovalo-li se, že „prozatím“ zůstávají v platnosti, je nutné to chápat tak, že zákonodárce již měl na mysli jejich nutnou změnu, a to zejména nutnou proto, že jejich autentický text nebyl ve všech případech československý, nýbrž německý nebo maďarský, i to, že hledíc k obsahové duplicitě právního řádu (k rozdílnosti mezi právem platným na Slovensku a v Podkarpatské Rusi a právem platným na ostatním území ČSR) bude zapotřebí unifikace. Tímto úkolem, pokud jde o občanské právo, bylo pověřeno ministerstvo spravedlnosti společně s ministerstvem pro

sjednocení zákonů a organizaci správy (ministerstvo unifikací), viz zákon ze dne 22. července 1919, č. 431 Sb. z. a n. , a k tomu §§ 2 a 5 vládního nařízení ze dne 29. prosince 1921, č. 501 Sb. z. a n.¹

Zatímco tedy česká a moravskoslezská část republiky recipovala právo rakouské, pro Slovensko a Podkarpatskou Rus nadále převážně platilo právo uherské. Pro charakteristiku vývoje rodinného práva je tedy nutné sledovat dvě linie: jednak výchozí stav, jednak tendence a procesy směřující k unifikaci právního řádu, včetně práva občanského a rodinného, které bylo podle tehdejší klasifikace řazeno do občanského zákoníku.

Na území dříve rakouském byla tato právní odvětví regulována všeobecným zákoníkem občanským (ABGB), který byl vyhlášen císařským patentem č. 946 Sb. z. s. dne 1. června 1811 s působností 1. ledna 1812 pro všechny země, které v té době tvořily císařství rakouské s výjimkou země koruny uherské. Tato základní soukromoprávní úprava byla v oblasti rodinného práva pozměněna a doplněna zejména tzv. válečnými novelami z let 1914 až 1916. Pro území Slovenska a Podkarpatské Rusi byla právní regulace občanského a rodinného práva tvořena jednak právem obyčejovým, jednak uherským zákonným článkem XXXI. z roku 1894 o právu manželském.²

Pro oblast rodinného práva je nepochybně zajímavé, že jako první tisk na zasedání Národního shromáždění Československého dne 19. listopadu 1918 byl podán návrh dr. Boučka a dalších poslanců., aby byl vydán zákon, kterým se mění některá ustanovení zákona občanského o právu manželském.³ Předložený návrh představoval první nástin změny dosavadní úpravy manželského práva, která, jak se později ukázalo, byla to pro celé období vývoje rodinného práva za první republiky novelou nejvýznamnější. Tisk označený číslem 1 obsahoval pouhých šest paragrafů: V prvním z nich bylo manželství označeno za občanskou smlouvu a ponechávalo se na vůli manželů, jakou formou uzavřou manželství. Na roveň tedy byl postaven sňatek občanský i církevní. Druhý paragraf návrhu rušil náboženské překážky manželství. Manželství mělo být podle uvedené předlohy rozlučitelné a důvody rozluky měly být zásadně stejné pro příslušníky všech náboženství. Manželství rozvedená do dne vyhlášení navrhovaného zákona měla být k návrhu některého z manželů soudně rozloučena, přičemž majetková ujednání učiněná při rozvodu měla zůstat v platnosti. Takto navržený zákon ovšem předpokládal, že se nebude vztahovat na Slovensko. Případným provedením zákona měla být pověřena vláda. Návrh zákona byl následně přikázán ústavní komisi.

Výsledkem legislativního procesu ve vztahu k návrhu doktora Boučka byla nakonec zpráva právního výboru o návrhu zákona na reformu manželského práva spolu s resolučním návrhem dr. Rolíčka, která získala podobu tisku Poslanecké sněmovny č. 298.⁴ V něm právní výbor navrhl osnovu zákona, kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy

¹ Rouček, F. - Sedláček, J. a kol.: Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Díl první. Praha 1935, s. 28.

² K tomu blíže např.: Rouček, F. - Sedláček, J. a kol.: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právoplatné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Praha 1935, díl první, s. 58 a násled., Fajnor, V. - Záturecký, A.: Nástin sůkromého práva platného na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi. Bratislava 1924, s. 365 a násled., Gerlich, K. Rozvod, rozluka, alimenty. Praha 1934, s. 328 a násled.

³ Národní Shromáždění československé 1918-1920, tisk 1. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. Přístupno: http://www.psp.cz/eknih/1918/ps/tisky/t0001_00.htm.

⁴ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. Národní shromáždění československé 1918 – 1920 – tisky. Přístupno: http://www.psp.cz/cknih/1918ns/ps/tisky/t0298_01.htm.

manželské, o rozluce a o překážkách manželství. Osnova nového zákona včetně podrobné důvodové zprávy byla datována 28. prosincem 1918 a byla přijata na zasedání Národního shromáždění československého dne 22. května 1919 jakožto zákon, kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželských. Zákon, pro nějž se podle jeho stěžejní části vžil název „rozlukový zákon“ nebo též „manželská novela“, byl zveřejněn ve sbírce zákonů a nařízení pod číslem 320.

Oproti původnímu velmi jednoduchému návrhu doktora Boučka, byl návrh, resp. text rozlukového zákona poměrně precizně propracovaný a dostatečně odůvodněný. Podle důvodové zprávy právní výbor předložil Národnímu shromáždění ke schválení návrh, který vyšel z osnovy zákona o základních právech státních občanů, který zpravodaj podal svého času Národnímu Výboru. Vláda z této osnovy vyňala článek o zrušení šlechtictví, jenž se mezitím stal zákonem. Článek o manželství předsednictvo Národního Výboru dalo tzv. ministerské komisi, aby podle jeho zásad vypracovala zákon o manželském právu. Když v plné schůzi Národního výboru na jeho projednání nedošlo, zpravodaj podal uvedený článek jako zvláštní návrh národnímu shromáždění. Právnímu výboru pak předložil podrobnější osnovu, jejíž některé části byly založeny na práci ministerské komise. Zvláštní návrh zákona o manželském sňatku pak podal člen národního shromáždění doktor Jaroslav Stránský. Osnova manželské novely v podobě z prosince 1918 byla výsledkem podrobných porad, kterých se účastnili přední tehdejší odborníci ve svých oborech – profesori dr. Jan Krčmář, dr. Václav Hora, dr. Emil Svoboda, dr. Antonín Heveroch.

K základním ustanovením rozlukového zákona můžeme řadit následující:

Prvních sedm paragrafů zákona č. 320/1919 Sb. z. a n. bylo věnováno tzv. vyhláškám, t.j. veřejným oznámením o budoucím manželství, a to buď formou občanskou nebo církevní. Již díky § 1 zákona tak naznačuje stěžejní změnu v úpravě vzniku manželství, a to zavedení fakultativního sňatku buď občanského, nebo církevního. Ustanovením §§ 8 a 12 rozlukového zákona totiž došlo zásadní proměně ohledně uzavírání manželství oproti stávající úpravě podle ABGB. Všeobecný občanský zákoník totiž sice definoval manželství jakožto smlouvu⁵ a do jisté míry tím stavěl tuto civilní smlouvu do protikladu k sakrálnímu pojetí manželství. Zákonodárce však učinil určitý kompromis v ABGB tím, že ponechal církevní formu pro manželský konsens, a tak se stalo, že bylo několik různých předpisů o sňatcích podle toho, k jakému náboženství se hlásili snoubenci. Podle občanského zákoníku mohli sňatek uzavírat pouze osoby, které náležely k nějaké státem uznané církvi, poněvadž jinak zde nebyl orgán, který by mohl celebrovat sňatek osob bez vyznání, t.j. osob nenáležících žádné státem uznané církvi. Tento stav zůstal v jádře zachován až do roku 1868. Teprve zákonem ze dne 25. května 1868 čís. 47 ř. z., bylo zavedeno tzv. civilní manželství, t.j. byla zavedena nová forma k uzavření manželství před civilním úřadem správním. Tato forma byla zavedena pro ten případ, že duchovní státem uznané církve nechtěl celebrovat sňatek z důvodů, které o. z. o. neuznává. Snoubenci se mohli v tomto případě obrátit na politický úřad první instance, který sňatek celebroid. Zákonem ze dne 9. dubna 1870, č. 51 ř. z. byl pak zaveden civilní sňatek také pro osoby, které nenáležely k žádné církvi státem uznané.

Až do převratu byla tedy civilní forma sňatku pouze doplňující formou. Panující ovšem zůstala forma církevního sňatku. Toto ustanovení bylo z hlediska evropských států zcela výjimečné, poněvadž jinak byly předpisy v evropských státech, že jedinou zákonem

⁵ Blíže viz: Rouček, F. - Sedláček, J.a kol.: Komentář k Československému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Praha 1935, díl první, s. 369-370.

uznávanou formou sňatku je civilní forma sňatku.⁶ Obligatorně civilní forma sňatku existovala před přijetím rozlukového zákona také na Slovensku a Podkarpatské Rusi, neboť byla přejata recepční normou pro slovenskou část republiky. Rozhodující tam byl v §§ 28 – 40 zákonný článek XXXI/1894 upravující výlučně civilní formu uzavření manželství před státním matrikářem.

Z hlediska formy uzavírání manželství tedy manželská novela přes zjevnou snahu zákonodárce o kompromis (zejména ve vztahu k církvi) vnesla do právní úpravy manželství jisté problémy. Původní Boučkova osnova chtěla pro českou a moravskoslezskou zemi zavést obligatorní občanský sňatek s následnou možností absolvovat církevní obřad. Paragraf 5 první předlohy navíc respektoval situaci na Slovensku, když výslovně konstatoval, že „zákon tento nabývá účinnosti dnem vyhlášení a nevztahuje se na Slovensko“.⁷ Jaká by tedy nastala situace? V českých zemích by se právní stav změnil požadavkem obligatorního civilního sňatku, na Slovensku by situace zůstala prakticky stejná, protože tam již povinný civilní sňatek existoval. Tato původní představa navrhovatele však nebyla – zejména v církevních kruzích - akceptovatelná. Proto se výsledkem legislativního procesu v tomto případě stal fakultativní občanský nebo církevní sňatek, který měl být podle zákona realizován stejným způsobem jak v Čechách, tak na Slovensku. O vzájemném poměru obou forem uzavírání manželství dostatečně přesně vypovídají již zmíněné §§ 8 a 12 rozlukového zákona. Podle manželské novely bylo snoubencům výslovně dovoleno, aby uzavřeli církevní sňatek za předpokladu, že již uzavřeli sňatek civilní. Otázku, zda existuje opačná možnost (tedy uzavřít sňatek civilní až po obřadu církevním) tento zákon neřešil. Právní věda k této otázce zaujala následující právní názor: Byl-li uzavřen civilní sňatek, byl dán průchod smluvní stránce manželství a následný církevní obřad má již jen povahu sakrální. Byl-li jako první vykonán obřad církevní, nese s sebou zároveň také prvek smluvní a není třeba jej „opakovat“ v podobě světské.⁸

Druhá změna oproti původní představě zákonodárce, že zákon nebude platit na Slovensku, nebyla také naplněna. Právní režim existence a fungování manželství nejenže nebyl sjednocen, ale naopak došlo k další disproporcii. Pro Slovensko a Podkarpatskou Rus platila podle § 30 rozlukového zákona pouze ustanovení §§1 – 12 zákona a dále pak § 25 odst. 1 týkající se zrušení § 25, XXXI. zákonného článku uherského z roku 1894, jakož i § 26⁹ a § 29 a § 30.

Další kardinální otázkou, kterou zákon č. 320/1919 Sb. řešil a podle níž byl také běžně nazýván, byla problematika rozluky. Důvodová zpráva k zákonu obšírně vysvětluje, proč trvalé rozvázání manželství s následnou možností uzavřít manželství umožnit. Výslovně se v něm uvádí: „Navrhujeme-li, aby rozlučitelnost, zákonem občanským zásadně připuštěná, rozšířena byla i na manželství katolická, činíme tak z důvodů nejzávažnějších. Vede nás

⁶ Rouček, F. - Sedláček, J. a kol.: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Praha 1935, díl první, s. 594.

⁷ Národní shromáždění československé 191801920, tisk 1. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0001_00.htm.

⁸ Rouček, F. - Sedláček, J. a kol.: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku, Praha 1935, díl první, s. 595.

⁹ Paragraf 30 zák. 320/1919 Sb. z. a n. byl novelizován zákonem č. 113/1924 Sb. z. a n. ze dne 14. dubna 1924 tak, že do jeho znění byl pro Slovensko zahrnut také paragraf 26 manželské novely, původně platný pouze pro českou část československé republiky.

k tomu přesvědčení, že uzákonění předlohy poslouží veřejné mravnosti, že vyhoví oprávněným požadavkům desetitisíců nešťastných spoluobčanů a že uchrání tisíce nevinných dětí, hrozící jim zkázy. Osudu těchto dotkl bych se nejdříve, neboť trpí beze své viny a jsou prvními oběťmi rodinného rozvratu. Mnohých slov netřeba. Denní svár, vyvrcholující často v nadávky a konečně i v násilnosti, musí zničit mravní povahu dítěte. Otec, který opilý přichází pozdě v noci a ohrožuje pak ženu i děti, matka, která za zády mužovými přivádí si milence domů – rodiče tohoto druhu vychovávají mohou jen zločince a prostitutky. Od viníka děti oddáliti je jednou z nejpřednějších povinností státu. Také významu rozluky pro manžely samy netřeba obšírně doličovat. Stačí poukaz k tomu, Co Ungrem bylo o věci pověděno. Rozvod je toliko paliativním prostředkem, při tom na mnoze záludným. Přirovnal bych jej k lékům, které sice nemoc vyléčí, ale organism přes to poškozují. Mladý muž nebo mladá žena, jejichž manželství záhy ztroskotalo, pouhým rozvodem odsouzeni jsou k celibátu, který nesnadno bývá dodržován. Muže vhání v náruč nevěstkám, s příšernými důsledky, a žena, dojde-li na těhotenství mimomanželské, sahá k opatřením ničícím potomstvo a ohrožujícím její vlastní život. Jediným východiskem je rozluka, umožňující nový sňatek“.¹⁰

Otázka rozluky byla řešena v paragrafu 13 manželské novely, v němž bylo taxativně uvedeno celkem devět důvodů, pro něž mohlo být manželství rozloučeno. Motivy, které vedly právní výbor k taxativnímu výčtu důvodů rozluky, se dle stanoviska výboru opíraly o hlubokou a vážnou zákonodárnou úvahu, opatřenou teoretickými zkušenostmi i bohatou látkou praxe. Rozluka se od účinnosti manželské novely připouštěla pro všechna trávající manželství, tedy i pro manželství, která byla uzavřena podle dřívější právní úpravy.¹¹ Za důvody případně vedoucí k rozluce manželství, jako definitivnímu právnímu zániku manželství označil zákonodárce následující: cizoložství; právoplatné odsouzení manžela do žaláře na tři léta, nebo na dobu kratší, avšak pro trestný čin vyšlý z pohnutek, nebo spáchaný za okolností svědčících o zvrhlé povaze; opustil-li svého manžela zlomyslně a nevrátil-li se na soudní vyzvání do šesti měsíců, nebyl-li jeho pobyt znám, měla být soudní výzva učiněna veřejně; nakládal-li jím vícekrát zle, ubližoval-li mu těžce, neb opětovně ho na cti urážel; vedl-li zhýralý život; pro trvale nebo periodicky probíhající duševní chorobu, která trvala tři léta; pro těžkou vrozenou nebo získanou duševní degeneraci, v níž byla zahrnuta těžká hysterie, pijáctví nebo navyklé nadužívání nervových jedů trávající dva roky; padoucnici trávající alespoň rok s nejméně šesti záchvaty v roce nebo s přidruženou duševní poruchou; nastal-li tak hluboký rozvrat manželství, že na manželích nelze spravedlivě požadovat, aby setrvali v manželském společenství, přičemž v tomto případě nebylo možno rozluku vyslovit k žalobě manžela, který byl rozvratem převážně vinen a konečně pro tzv. nepřekonatelný odpor. V tomto případě bylo možno žalobě o rozluku manželství vyhovět jen tehdy, připojil-li se k žalobě o rozluce také druhý manžel. V tomto případě ovšem nebylo třeba ihned povolit rozluku, ale zákon umožnil nejprve – a to třeba opakovaně – uznat jen rozvod od stolu a lože. Ve sporech o rozluku manželství mělo být postupováno podle předpisů upravujících neplatnost manželství.¹²

¹⁰Národní shromáždění československé 1918 -1920, tisk 298, část č. 1. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. Přístupno: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0298_01.htm.

¹¹ Dřívější právo (recipovaný ABGB do vydání manželské novely) totiž připouštělo možnost rozluky pouze nekatolíkům.

¹² Pokud šlo o cizoložství jako důvod rozluky, akceptoval zákonodárce s odvoláním na judikát č. 224 z roku 1916 jako dostačující v civilním řízení prokázané cizoložství, nepožadoval se tedy rozsudek trestní.

Druhý důvod rozluky modifikoval OZO o pojem „trestný čin vyšlý z pohnutek nebo spáchaný za okolností svědčících o zvrhlé povaze“, přičemž v tomto případě nebyla rozhodující lhůta trestu.

Paragraf 14 novely se zabýval promlčecími lhůtami pro podání žaloby na rozluky manželství.

Následující ustanovení byla věnována otázkám přeměny rozvodu v rozluky, přičemž z důvodové zprávy vyplývá, že vedoucí myšlenkou §§ 15 – 17 bylo: jednak zamezit, aby oklikou dobrovolného rozvodu nebyla lehkovážně zaváděna rozluka dohodou manželů, jednak ušetřit stranám dvojí trapné probírání nejintimnějších rodinných záležitostí a dále uchránit je dvojích soudních nákladů a konečně zamezit přílišnému přetížení soudů.¹³

Zákon umožnil přeměnu rozvodu v rozluky za předpokladu, že manželství již bylo soudně rozvedeno. Podle § 15 zákona mohl každý z rozvedených manželů žádat o rozluky pro nepřekonatelný odpor, přičemž byla stanovena lhůta, která musela být dodržena od nastalého rozvodu. Pro manželství uzavřená před novelou činila šest měsíců, pro manželství uzavřená až po novele trvala 1 rok.

Pro účely přeměny rozvodu v rozluky rozeznával zákon tři skupiny manželství: První tvořila manželství rozvedená před vydáním manželské novely, u nichž nebylo obav, že by dobrovolného rozvodu mohlo být zneužito k obcházení zákona, neboť za dosavadního práva dojista nikdo se nerozváděl s úmyslem, aby se vyhnul předpisům budoucího nějakého zákona. Zde měl zákonodárce na mysli zejména unáhlené válečné sňatky, které byly často uzavřené pod tlakem vyvolaným nadcházejícím odchodem ženicha do války. Druhou skupinu manželství, u nichž bylo možné přeměnit rozvod v rozluky, byla dobrovolně rozvedená manželství. Zde nezáleželo na tom, zda bylo manželství uzavřeno před, anebo po účinnosti manželské novely. Třetí skupinu představovala manželství rozvedená podle paragrafů 107 – 109 obecného občanského zákoníku (tzv. rozvod bez srozumění) a pro tuto skupinu bylo možno jednoznačně použít § 17 manželské novely. Přeměna rozvodu v rozluky se prováděla podle zásad nesporného řízení, ovládaného zásadou vyhledávací jako řádné řízení o rozluky a soudci byly přístupny tytéž prameny jako v řízení rozvodovém. V řízení o žádostech o přeměnu rozvodu v rozluky mohlo být také v případě potřeby nařízeno neveřejné ústní jednání. Došel-li ovšem soudce k názoru, že skutečnosti zjištěné v řízení o rozvod by dostatečně postačovaly také v řízení o rozluce, rozhodl o rozluce usnesením. Novum tohoto řízení však spočívalo v tom, strany k němu nemusely přizvat obhájce. O přeměně rozvodu v rozluky rozhodoval senát soudu první stolice. Předcházela-li žádost o rozluky již žádost o rozvod, řízením byl pověřen místně příslušný senát soudu, jenž rozhodoval ve předešlém řízení o rozvod.

Zlomyslné opuštění manžela, již dříve platný důvod rozluky, byl modifikován obligatorní soudní výzvou manželovi, který zlomyslně opustil podle vzoru uherského práva.

Paragraf 13. d oproti OZO pouze vypustil slovo „nebezpečně“, naopak § 13 e byl doplněn o těžké ubližování nebo opětovné urážení na cti.

Novinkou se také stal další důvod rozluky dosavadní termín „nepořádný život“ dle § 109 OZO byl nahrazen termínem „zhýralý“ život“.

Na formulaci odstavce g § 13 manželské novely se podílel významný český psychiatr dr. Antonín Heverech.

Paragraf 13 pís. h byl konstruován podle důvodové zprávy k rozlukovému zákonu dle švýcarského vzoru, podle názoru prof. J. Sedláčka v Komentáři k čs. Obecnému občanskému zákoníku, díl I. na s. 638 dle práva platného na Slovensku.

Poslední důvod rozluky – nepřekonatelný odpor byl převzat z dosavadní právní úpravy, t.j. § 115 všeobecného zákoníku občanského.

¹³ Národní shromáždění československé 1918 – 1920, tisk 298, část č. 1. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. Přístupno: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0298_01.htm.

V paragrafu 25 rozlukového zákona nacházíme derogační ustanovení, kterým byly zrušeny některé překážky manželství. Šlo například o zrušení překážky vyššího svěcení a řeholních slibů, překážku zákazu sňatku mezi křesťany a nekřesťany nebo zákazu sňatku kvůli cizoložství. Následující paragraf 26 zákona ponechal ovšem v platnosti myšlenku dosavadní platné právní úpravy v podobě možnosti dispensu ve vztahu k některým manželským překážkám, a to relativně pružně.¹⁴ Jako logický důsledek některých dalších ustanovení všeobecného občanského zákona se pak objevila derogace dalších ustanovení pocházejících z období monarchie. Změna nastala také ohledně smírčích pokusů při rozvodu manželství. Ty byly následkem laicizace rodinného práva přeneseny před soud, nikoliv před církevního hodnostáře.

Pokud jde o dopad manželské novely na rodinně právní vztahy na Slovensku a Podkarpatské Rusi, je třeba na tomto místě připomenout, že manželská novela se na ně vztahovala pouze částečně.¹⁵ Zásadní odlišností bylo za prvé to, že až do doby, než vstoupil v platnost československý manželský zákon č. 320/1919 Sb. z. a n., platil na Slovensku obligatorní civilní sňatek. Teprve tímto zákonem byl uznán za platný také sňatek církevní. Proto bylo tedy nutno doplnit podle uvedeného zákona do hlavy III. zákonného článku XXXI. z roku 1894 o právu manželském do hlavy II. § 30 ustanovení o tom, že vedle občanského úředníka je nutné uvést také matrikáře nebo duchovního správce.¹⁶

Další disproporcí mezi českou a slovenskou částí republiky v manželském právu v tomto období bylo to, že rozluka ve smyslu manželské novely se pro Slovensko a Podkarpatskou Rus nezaváděla. Pro zánik manželství ve východní části republiky tedy nadále platila ustanovení zákonného článku XXXI. z roku 1894. Podle jeho § 34 manželství zanikalo buď úmrtím jednoho z manželů, soudním rozloučením (rozlukou), soudním prohlášením manželství za rozloučené (podle § 745 zákonného článku I. z roku 1911). Poměry tedy zůstávaly v tomto ohledu manželskou novelou nedotčeny. Stejně jako v období Rakouska-Uherska zůstaly na Slovensku také tzv. manželské překážky, i když je třeba podotknout, že principiální rozdíly tady nenacházíme.

Zákon č. 320/1919 Sb. byl nepochybně nejvýznamnějším zásahem do vývoje rodinného práva na našem území v období předmnichovské republiky. Přestože měl být, a jak se ve skutečnosti potvrdilo, také byl prvním právním předpisem, který směřoval k mírné, ale přece jen laicizaci rodinného práva, přinesl s sebou náznak budoucích úskalí, která se zákonodárcům nepodařilo za celou dobu existence první republiky překonat. To v konečném důsledku způsobilo celkový neúspěch dvacetiletého kodifikačního úsilí na poli občanského práva. Negativa, která se v této souvislosti projevila, jsou evidentní: místo pokusu o unifikaci práva pro celou republiku se opět fixoval dvojitý právní režim.

Měsíc po schválení rozlukového bylo k jeho provedení vydáno dne 27. června 1919 nařízení vlády republiky Československé, jímž se provádí zákon ze 22. května 1919, č. 320/1919 Sb. z. a n., o změnách ustanovení občanského práva o manželském právu. Celkem pět článků nařízení v zásadě precizovalo následující skutečnosti: První článek podrobně upravoval § 13

¹⁴ Slovy důvodové zprávy: „Hledíme-li k dispensační praxi 19. a 20. století seznáváme, jak vhodné je pružné ustanovení, které se dovede přizpůsobiti soudobým myšlenkovým a sociálním potřebám“. Národní shromáždění československé 1918 – 1920, tisk 298, číst č. 1. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. Přístupno: http://www.psp.cz/eknih/1918/ps/tisky/t0298_01.htm.

¹⁵ § 30 zák. 320/1919 Sb. z. a n.

¹⁶ Gerlich, K.: Rozvod, rozluka, alimenty. Praha 1934, s. 334.

pís. c rozlukového zákona, který se týkal rozluky, o niž mohl jeden z manželů žalovat v případě, že jej druhý z manželů zlomyslně opustil a nevrátil se na soudní výzvu ani po šesti měsících. V prováděcím nařízení se upřesňovalo, kdo je oprávněn učinit návrh na výzvu k návratu (manžel nebo zákonný zástupce), důvody návrhu, způsob zveřejnění výzvy k návratu nebylo-li možné výzvu doručit (soudní deska vyzývajícího soudu, soudní deska soudu, v němž měl vyzývaný manžel své poslední bydliště, případně na náklad vyzývajícího v novinách, určených pro veřejné vyhlášky).

Dále vládní nařízení stanovilo soudní orgán, před nímž se toto řízení mělo konat. Příslušný měl být v tomto případě sborový soud první stolice v nesporném řízení, který měl rozhodnout usnesením.

Vládní nařízení také upřesňovalo způsob rozluky již shora zmíněných tří skupin manželství, která již byla rozvedena a měla být následně rozloučena. Šlo o manželství rozvedená před vydáním novely; manželství, která byla rozvedena po vyhlášení zákona; manželství, která byla soudem prohlášená za rozvedená právoplatným rozsudkem podle §§ 107 až 109 občanského zákoníku občanského. V prvním případě bylo možno žádat rozlukou po uplynutí šesti měsíců od provedení soudního rozvodu a to bez ohledu, šlo-li o rozvod na základě žaloby nebo o rozvod dobrovolný. V tomto případě soud pouze zjišťoval souhlas obou manželů s rozlukou. V úvahu přicházela i možnost, že manželství bude rozloučeno bez souhlasu jednoho z manželů za situace, že se na soud nedostavil přesto, že mu soudní obsílka byla řádně doručena. Jestliže uplynula od rozvodu lhůta delší než 3 roky, nebylo třeba souhlas druhého manžela s rozlukou vyžadovat. Pro jiný důvod než nepřekonatelný odpor nebylo možno rozlukou žádat a tedy i zde měl soud odkázat žadatele na pořad práva, jestliže tvrdili jiný důvod pro rozlukou, pokud šlo jen o dobrovolný rozvod nikoliv o rozvod vyslovený zákonem podle §§ 107 – 109 občanského zákoníku.

Manželství, která byla rozvedena po vyhlášení rozlukového zákona, mohla být také rozloučena z důvodu nepřekonatelného odporu bez rozdílu, zda šlo o rozvod vyslovený rozsudkem, anebo dobrovolný rozvod. Žádost o rozlukou bylo ovšem možno podat až po uplynutí alespoň jednoho roku od provedení soudního rozvodu a manželé neobnovili manželské společenství. Aby byla rozluka povolena, bylo zapotřebí k žádosti o rozlukou souhlasu druhého manžela projeveného buď výslovně, anebo mlčky tím, že se ač řádně obeslán, nedostavil k soudu a soud nabyl přesvědčení, že zde skutečně existuje nepřekonatelný odpor. Obdobně jako v případě manželství rozvedených před novelou, i zde, šlo-li o dobrovolný rozvod, a druhý manžel nesouhlasil nebo žadatel tvrdil jiný důvod než nepřekonatelný odpor, odkázal soud na pořad práva.

Třetí skupina manželství, manželství rozvedená rozsudkem podle §§ 107 – 109 občanského zákoníku (a to bez ohledu, zda byla rozvedená před nebo po vyhlášení novely) a to z některého důvodu uvedeného v § 13 manželské novely mohla být na základě žádosti rozloučena buď pro nepřekonatelný odpor (§ 13 pís. i novely), který nebyl důvodem rozvodu podle §§ 107 – 109 občanského zákona nebo na základě již provedení sporu o rozvod. V prvním případě platila ustanovení § 17 manželské novely, v druhém případě ustanovení §§ 15 a 16 novely (tedy první a druhá skupina manželství – viz shora).

V řízení podle § 17 rozlukového zákona postačovala jednostranná žádost, nebylo třeba souhlasu druhého manžela, ani aby uplynula určitá lhůta od provedení rozvodu. Soud měl podle vládního nařízení pečlivě zkoumat, opět nesporným řízením, zda skutečnosti zjištěné ve sporu o rozvod by byly již tehdy postačovaly k tomu, aby byla povolena rozluka, nikoli jen

pouhý rozvod, kdyby byl návrh směřoval k rozluce. Soud měl ovšem zároveň právo zkoumat, zda mezitím nedošlo ke změně poměrů.

To, že soud měl jednat v řízení nesporném, vyplývalo jednak, že byl povinen i z úřední povinnosti vyšetřit a zjistit všechny skutečnosti závažné pro rozhodnutí, jednak byly přípustné všechny opravné prostředky, které v nesporných řízeních mohly být podány za stanovených podmínek. Dále se ve vládním nařízení opětovně konstatovalo, že rozhodovat o věci bude nesporný senát.

Pro Slovensko ustanovení § 13 manželské novely neplatilo, tudíž poměry zůstaly nezměněny. Také další dřívější procesní ustanovení, která se dotýkala manželského práva, vládní nařízení ponechalo v platnosti. Vládní nařízení č. 362/1919 Sb. z. a n. nabylo platnosti a účinnosti ihned, tj. dnem vyhlášení, tedy dnem 5. července 1919. Bylo jím alespoň započato s prováděním manželské novely. Neobešlo se to ovšem bez těžkostí na Slovensku, neboť Šrobárovo ministerstvo sdělilo obsah novely župám teprve v září. Maďaronští matrikáři odmítali uznávat církevní sňatky podle nového zákona a ani církve neměla hned vybudovanou matriční službu, a teprve zákonem č. 113/1924 Sb. z. a n. došlo k reorganizaci uherského matrikářství. V Čechách se projevil nesnáze s praktikováním církevního sňatku u nové církve československé, která zpočátku neměla dostatek kněží, kteří by vyhovovali zákonným požadavkům kladeným na vzdělání duchovních, ale ti to nekvalifikovaní duchovní přesto požehnávali sňatky, které ovšem byly neplatné a jichž takto vzniklo asi 20 tisíc. Přišlo se na to až v roce 1925 a tato manželství musela být konvalidována zvláštním zákonem č. 219/1925.

Vzpomenutý zákon č. 113/1924 Sb. z. a n. musel také opravit § 30 manželské novely, jímž byl fakultativní sňatek vztahován jen na Slovensko, neboť se v chvatu prostě zapomnělo na Podkarpatskou Rus.¹⁷

Literatura:

- Fajnor, V. - Záturecký, A.: Nástin súkromého práva platného na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi. Bratislava: Nákladom Právnickej jednoty na Slovensku, 1924, 499 s.
- Gerlich, K.: Rozvod, rozluka, alimenty. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1934, 430 s.
- Klabouch, J.: Manželství a rodina v minulosti. Praha: Orbis, 1962, 281 s.
- Rouček, F. - Sedláček, J. a kol.: Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Díl první. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935, 1192 s.

Kontaktní údaje na autora – email:

renata.vesela@law.muni.cz

¹⁷ Klabouch, J.: Manželství a rodina v minulosti. Praha 1962, s. 168 – 169.